

DINAMIKA I PROSTORNA DIFERENCIJACIJA DEAGRARIZACIJE HRVATSKOG ZAGORJA

DRAŽEN NJEGAČ

Izvadak:

U radu se analizira stupanj deagrarizacije Hrvatskog zagorja u razdoblju od 1961. do 1991. godine. Analizom broja poljoprivrednog stanovništva, strukture domaćinstava, agrarne strukture i agrarnog iskorištavanja u tom razdoblju prikazana je dinamika i prostorna diferencijacija deagrarizacije po naseljima i općinama Hrvatskog zagorja.

Ključne riječi:

Hrvatsko zagorje, deagrarizacija, agrarna struktura, stanovništvo, Hrvatska

THE DYNAMIC AND SPATIAL DIFFERENTIATION OF DEAGRARIZATION OF HRVATSKO ZAGORJE REGION

Abstract:

The paper deals with the degree of deagrarization of the Hrvatsko Zagorje region (Croatia) in the 1961-1991 period. On the level of settlements and communes, the dynamic and spatial differentiation of deagrarization is presented through analysing the changes in the size of the agricultural population, the household structure, the agrarian structure and the agricultural land-use in the mentioned period.

Key words:

Hrvatsko Zagorje, deagrarization, agrarian structure, population, Croatia

Uvod

Smanjenje relativnog značenja poljoprivrede i broja poljoprivrednog stanovništva nužan je uvjet razvoja i jedno od temeljnih obilježja društveno-gospodarskog preobražaja Hrvatske u posljednjih pedesetak godina (PEJNOVIĆ, 1978.). Taj se proces naziva deagrarizacija. PULJIZ (1977: 8) deagrarizaciju definira kao "sveukupnost oblika napuštanja poljoprivrede kao aktivnosti i izvora dohotka", dok ŽULJIĆ (1969: 497) pod pojmom

deagrarizacije obuhvaća "proces društveno-gospodarske transformacije, kojom jedno prvobitno poljoprivredno područje poprima obilježja složenije gospodarske strukture". PULJIZ (1983: 60-61) spominje šest čimbenika koji djeluju na proces deagrarizacije u Hrvatskoj: 1. nepovoljnja agrarna struktura (malen i pritom isparceliziran posjed), 2. dohodak poljoprivrednika zaostaje za dohotkom nepoljoprivrednika, 3. nepovoljan socijalno-politički status seljaka, 4. obilna ponuda nepoljoprivrednog rada u razdoblju poslije

II. svjetskog rata, 5. školovanje mladih za nepoljoprivredna zanimanja, i 6. otkrivanje prednosti gradsko-industrijske civilizacije mlade je odvratilo od svega što je seosko i seljačko ("psihološka deagrarizacija"). Prva tri navedena čimbenika uvjetovala su početke deagrarizacije kod nas još sredinom prošlog stoljeća, da bi tek jedno stoljeće kasnije, zahvaljujući sve većem utjecaju preostalih čimbenika, proces deagrarizacije, u većoj ili manjoj mjeri, "preplavio" cijelo Hrvatsko zagorje. Napuštanjem poljoprivredne i zapošljavanjem u nepoljoprivrednim djelatnostima, stanovništvo se socijalno prestrukturira, a smanjenje ili gubitak značenja poljoprivrede uvjetuje deagrarizaciju i socioekonomsku preobrazbu naselja. Naselja se, zahvaljujući socijalnoj mobilnosti svog stanovništva, urbaniziraju, što se očituje u promjenama u načinu života, demografskoj strukturi, kulturnom pejzažu itd.

Cilj ovoga rada jest prikaz dinamike i prostorne diferencijacije deagrarizacije Hrvatskog zagorja u posljednjih 30-ak godina. Stoga se analiziraju najegzaktniji pokazatelji deagrarizacije, a to su: kretanje poljopriv-

rednog stanovništva, struktura domaćinstava te agrarna struktura i agrarno iskorištavanje.

Rezultati i rasprava

1. Kretanje broja poljoprivrednog stanovništva

Smanjenje broja poljoprivrednog stanovništva i njegova udjela u ukupnom stanovništvu nekog prostora jedan je od temeljnih pokazatelja deagrarizacije. U Hrvatskoj je 1991. godine udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu iznosio 9,1%. Istodobno je Hrvatsko zagorje imalo 13,6% poljoprivrednog stanovništva (30 457 od ukupno 223 532). To međutim ne znači da je poljoprivredna djelatnost u potpunosti u rukama 1/7 zagorskog stanovništva, nego još uvijek veliki dio domaćinstava koja su prema izvoru prihoda nepoljoprivredna posjeduju poljoprivredni posjed koji se obrađuje usporedo s radom izvan poljoprivrede. Veći udio poljoprivrednog stanovništva u odnosu prema Hrvatskoj objašnjiv je prirodno-geografskim i historijsko-geografskim uvjetima

Tab. 1. Općine Hrvatskog zagorja prema udjelu poljoprivrednog stanovništva 1961. i 1991. godine
Tab. 1. Communes of Hrvatsko Zagorje region according to the share of agricultural population in 1961 and 1991

Općina	1961.			1991.		
	Ukupan br. stan.	Poljopr. stanovn.	% od ukupnog	Ukupan br. stan.	Poljopr. stanovn.	% od ukupnog
Donja Stubica	32990	15690	47,6	30760	2766	9,0
Ivanec	49222	29944	60,8	41680	6007	14,4
Klanjec	14172	9321	65,8	10917	2509	23,0
Krapina	26239	11342	43,2	26382	1161	4,4
Novi Marof	31994	20015	62,6	29254	5732	19,6
Pregrada	21859	13035	59,6	16939	3104	18,3
Zabok	36531	17842	48,8	36309	3308	9,1
Zlatar-Bistrica	41259	20087	48,7	31291	5870	18,7
Hrvatsko zagorje	254266	137276	54,0	223532	30457	13,6

Izvor: Popis stanovništva 1961.: Poljoprivredno stanovništvo, knjiga 15, SZS, Beograd, 1966.
Popis stanovništva 1991.: Poljoprivredno stanovništvo, prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886, DZS, Zagreb, 1994.

razvoja Hrvatskog zagorja. U ovom razmatranju, međutim, nije toliko važna usporedba s Hrvatskom ili s nekim drugim krajevima, nego je bitno veliko smanjenje tog udjela u posljednjih trideset godina pod utjecajem suvremenih procesa zahvaljujući kojima je Hrvatsko zagorje u cjelini, a posebno neki njegovi dijelovi, doživjelo potpunu preobrazbu.

Hrvatsko je zagorje 1961. godine imalo 54% poljoprivrednog stanovništva (137 276 od ukupnih 254 266). Po tadašnjim općinama taj se postotak kretao između 31% (Oroslavje) i 70% (Varaždinske Toplice), a kad se, radi usporedbe sa suvremenim stanjem podaci iz 1961. godine analiziraju po općinama 1991., tad udio poljoprivrednog stanovništva iznosi između 43,2% (Krapina) i 65,8% (Klanjec). Krapina i Klanjec ističu se kao dva pola i 1991. godine, ali s mnogo nižim udjelima: 4,4%, odnosno 23% (tab. 1). Dakle, udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu znatno se smanjio u posljednjih trideset

godina, i to u svim općinama. Najveća apsolutna vrijednost smanjenja udjela zabilježena je u općinama u kojima je 1961. godine udio bio najviši (u Ivanju za 46,4, Novom Marofu za 43,0 itd.). Općine koje su 1961. godine imale manje od polovice poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu, bilježe nešto manju apsolutnu vrijednost smanjenja udjela, što je logično s obzirom na dosta niže početne vrijednosti tih udjela 1961. godine, zahvaljujući već tada nešto višem stupnju socijalnog prestrukturiranja. Zbog sporijeg razvoja od šezdesetih godina do danas, iz poznatih razloga (rudarska kriza...), općina Zlatar-Bistrica (1961. godine po udjelu poljoprivrednog stanovništva u rangu s Donjom Stubicom i Zabokom) ima najmanju apsolutnu vrijednost smanjenja tog udjela. Iz svega proizlazi da su razlike u udjelu poljoprivrednog stanovništva između pojedinih općina ponešto smanjene, ali ne zahvaljujući bržem razvoju manje razvijenijih općina, nego zbog toga što je u razvijenijim

Tab. 2. Dinamika poljoprivrednog stanovništva Hrvatskog zagorja 1961.-1991.

Tab. 2. *Dynamic of agricultural population of Hrvatsko Zagorje region in 1961-1991 period*

Općina	Broj poljopr. stan.		$\bar{R}$	r (u %)	$\bar{r}$ (u %)
	1961.	1991.			
Donja Stubica	15690	2766	-430,8	-82,4	-4,6
Ivanec	29944	6007	-797,9	-81,3	-4,4
Klanjec	9321	2509	-227,1	-73,1	-3,8
Krapina	11342	1161	-339,4	-89,8	-5,4
Novi Marof	20015	5732	-476,1	-71,4	-3,7
Pregrada	13035	3104	-331,0	-76,2	-4,1
Zabok	17842	3308	-484,5	-81,5	-4,6
Zlatar-Bistrica	20087	5870	-473,9	-70,8	-3,6
Ukupno HZ	137276	30457	-3559,6	-77,8	-4,3

$\bar{R}$ = prosječna godišnja promjena

r = stopa ukupne promjene

$\bar{r}$ = stopa prosječne godišnje promjene

Izvor: Popis stanovništva 1961.: Poljoprivredno stanovništvo, knjiga 15, SZS, Beograd, 1966.
Popis stanovništva 1991.: Poljoprivredno stanovništvo, prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886, DZS, Zagreb, 1994.

općinama udio poljoprivrednog stanovništva upravo zbog njihova bržeg gospodarskog razvoja već došao na razmjerno nisku razinu.

Stopa ukupne promjene broja poljoprivrednog stanovništva Hrvatskog zagorja u razdoblju 1961.-1991. iznosi -77,8%, a stopa prosječne godišnje promjene -4,3%¹ (tab. 2). U apsolutnom iznosu prosječno se godišnje broj poljoprivrednog stanovništva smanjivao

za 3559,6. Po općinama je, dakako, stanje različito. Najvišu stopu ukupnog i prosječnog godišnjeg smanjenja poljoprivrednog stanovništva ima općina Krapina (89,8%, odnosno 5,4%), a najnižu općina Zlatar-Bistrica (70,8%, odnosno 3,6%).

VRESK (1976.) na primjeru prigorja Kalnika naglašava dva najvažnija čimbenika koja su djelovala na smanjenje udjela poljoprivrednog stanovništva: emigraciju poljoprivrednog stanovništva i socijalno, tj. vertikalno prestrukturiranje stanovništva pod utjecajem industrijalizacije. S obzirom na sličnosti dvaju područja, to se isto može reći i za Hrvatsko zagorje. Prvi je čimbenik posebno došao do izražaja u općinama koje danas imaju nešto više poljoprivrednog stanovništva. U

¹ Prosječna godišnja promjena broja poljoprivrednog stanovništva ($\bar{R}$), stopa ukupne promjene broja poljoprivrednog stanovništva (r) i stopa prosječne godišnje promjene broja poljoprivrednog stanovništva ($\bar{r}$) izračunate su prema formulama navedenim u: WERTHEIMER-BALETIĆ (1982: 133-134).

Tab. 3. Broj naselja prema udjelu poljoprivrednog stanovništva po općinama Hrvatskog zagorja 1961. i 1991. godine

Tab. 3. Number of settlements according to the share of agricultural population in communes of Hrvatsko Zagorje region in 1961 and 1991

Općina	Godina	Ukup. naselja	Udio poljoprivrednog stanovništva po naseljima (u %)									
			0-10		11-20		21-30		31-50		>50	
			Br. nas	% od ukup.	Br. nas	% od ukup.	Br. nas	% od ukup.	Br. nas	% od ukup.	Br. nas	% od ukup.
Donja Stubica	1961.	50	-	-	5	10,0	4	8,0	17	34,0	24	48,0
	1991.	50	26	52,0	12	24,0	9	18,0	3	6,0	-	-
Ivanec	1961.	109	4	3,7	5	4,6	16	14,7	12	11,0	72	66,1
	1991.	99	48	48,5	14	14,1	10	10,1	18	18,2	9	9,1
Klanjec	1961.	63	-	-	1	1,6	-	-	7	11,1	55	87,3
	1991.	63	10	15,9	16	25,4	16	25,4	18	28,6	3	4,8
Krapina	1961.	63	3	4,8	4	6,3	8	12,7	22	34,9	26	41,3
	1991.	62	51	82,3	10	16,1	1	1,6	-	-	-	-
Novi Marof	1961.	69	1	1,4	-	-	2	2,9	12	17,4	54	78,3
	1991.	71	16	22,5	16	22,5	14	19,7	15	21,1	10	14,1
Pregrada	1961.	72	2	2,8	5	6,9	1	1,4	12	16,7	52	72,2
	1991.	72	22	30,6	10	13,9	9	12,5	26	36,1	5	6,9
Zabok	1961.	83	1	1,2	9	10,8	4	4,8	23	27,7	46	55,4
	1991.	82	46	56,1	12	14,6	13	15,9	9	11,0	2	2,4
Zlatar-Bistrica	1961.	92	1	1,1	3	3,3	5	5,4	41	44,6	42	45,7
	1991.	92	25	27,2	20	21,7	28	30,4	19	20,7	-	-
Hrvatsko zagorje	1961.	601	12	2,0	32	5,3	40	6,7	146	24,3	371	61,7
	1991.	591	244	41,3	110	18,6	100	16,9	108	18,3	29	4,9

Izvor: Popis stanovništva 1961.: Poljoprivredno stanovništvo, knjiga 15, SZS, Beograd, 1966. Popis stanovništva 1991.: Poljoprivredno stanovništvo, prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886, DZS, Zagreb, 1994.

tim je općinama zbog slabije razvijenog sekundarnog sektora djelatnosti došlo do intenzivnijeg iseljavanja, a upravo taj sporiji i slabiji razvoj industrije nije mogao inicirati još viši stupanj socijalnog prestrukturiranja stanovništva nego što ga je ono doseglo. Tu se mogu izdvojiti samo određena manja područja ili pojedina naselja s jačim vertikalnim prestrukturiranjem stanovništva, odnosno s manjim udjelom poljoprivrednog stanovništva i ta se područja poklapaju sa zonama jače industrijalizacije i urbanizacije. S druge strane, općine poput Krapine, koja ima udio poljoprivrednog stanovništva ispod prosjeka za Hrvatsku, ili Donje Stubice i Zaboka, s udjelom oko hrvatskog prosjeka, taj nizak udio mogu zahvaliti ranijem razvoju industrije i na taj način u velikoj mjeri zaustavljenim iseljavanjem stanovništva. U tim općinama, za razliku od onih prvih, prevladavaju naselja s višim stupnjem socijalnog prestrukturiranja stanovništva, a veći udio poljoprivrednog stanovništva u nekim naseljima uvjetovan je njihovom udaljenošću od glavnih centara rada ili njihovom prometnom izoliranošću. To je ipak uvjetovalo negativna demografska kretanja u tim naseljima, ponajprije jače iseljavanje mladeg stanovništva, dok je slabije vertikalno prestrukturiranje starijeg, koje je ostalo na selu, onemogućilo jaču preobrazbu tih naselja.

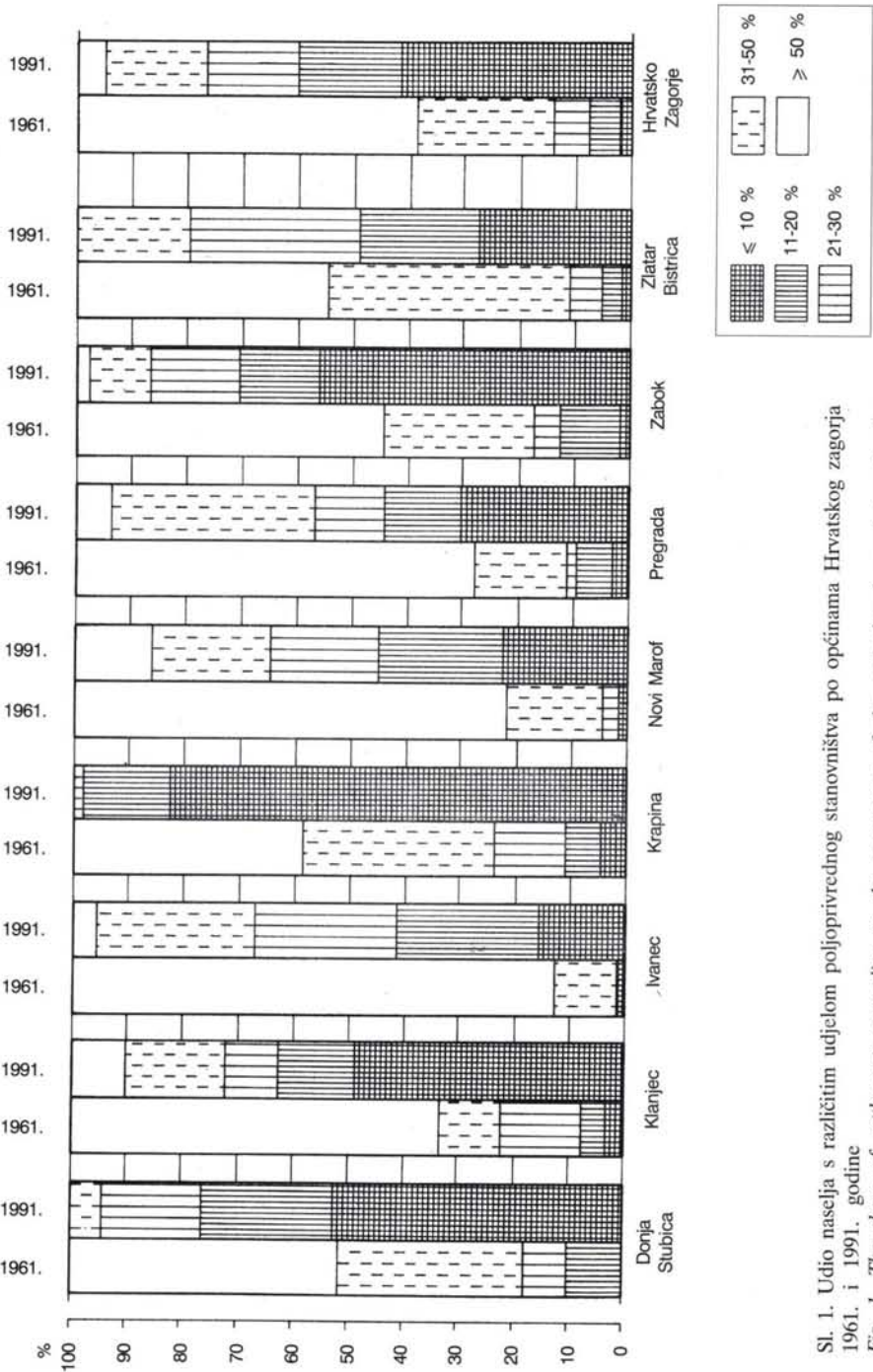
Udio nepoljoprivrednog stanovništva u naselju jedna je od varijabli za određivanje stupnja socioekonomske preobrazbe naselja. Prema VRESKU (1982.-83.), sva su naselja s 30% i manje poljoprivrednog stanovništva, tj. 70% i više nepoljoprivrednog, pod uvjetom da i ostale varijable dosegnu određene vrijednosti, doživjela određeni stupanj preobrazbe.

Godine 1991. od ukupno 591 naseljenog naselja Hrvatskog zagorja, čak 454 (76,8%) imalo je manje od 30% poljoprivrednog stanovništva, dok je trideset godina ranije odnos bio obrnut: čak 517 od ukupno 601 naselja (86,0%) imalo je više od 30%, a od toga 371 (61,7%) i iznad 50% poljoprivrednog stanovništva (tab. 3.). Ista tablica

prikazuje podatke po općinama, što je potkrijepljeno slikom 1. Očito je da je u obje popisne godine socijalno prestrukturiranje stanovništva bilo najintenzivnije u općini Krapina jer je broj naselja s najmanjim udjelom poljoprivrednog stanovništva bio daleko najveći, pogotovo 1991. godine, kad je u više od 80% naselja živjelo manje od 10% poljoprivrednog stanovništva. S druge strane, u općini Pregrada bilo je 43% naselja s više od 30% poljoprivrednog stanovništva.

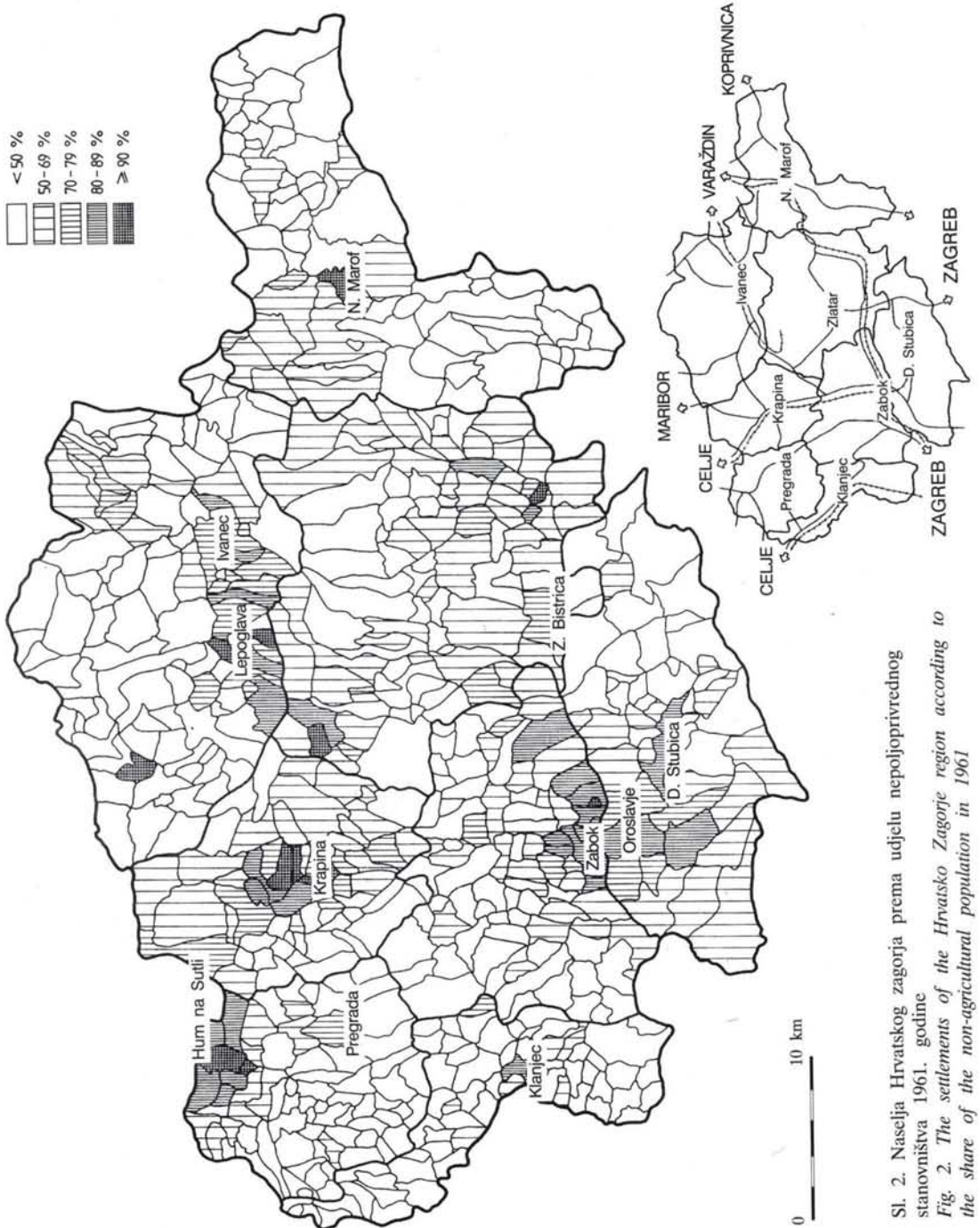
Godine 1961., dakle, samo su 84 naselja (14%) imala manje od 30% poljoprivrednog stanovništva, odnosno više od 70% nepoljoprivrednog stanovništva. Na slici 2 iznimno se dobro vidi okupljenost tih naselja oko glavnih centara rada: Krapine sa Žutnicom, Zaboka, Oroslavja, Huma na Sutli, Ivanca i Lepoglave. Ostali, manji centri rada nisu u znatnijoj mjeri uvjetovali probrazbu okolnih naselja, ali se ona može nazrijeti u većem broju okolnih naselja s 50-69% nepoljoprivrednog stanovništva. U preostalim, izoliranijim i udaljenijim naseljima, još je uvijek živjelo više od 50% poljoprivrednog stanovništva. Treba naglasiti, što se iz slike razabire, da se zone najjačeg socijalnog prestrukturiranja stanovništva 1961. godine poklapaju s pružanjem željezničkih prometnica, ali samo u neposrednoj blizini glavnih centara rada.

Na slici 3 prikazano je stanje trideset godina kasnije kad je 3/4 od svih naselja (454) imalo više od 70% nepoljoprivrednog stanovništva, od čega 244 (41,3% od ukupno) čak i više od 90%. Njihov prostorni raspored odgovara onom ranijem, osim što su, naravno, zbog brojnosti tih naselja, zone socijalnog prestrukturiranja mnogo šire i što su, osim uz ranije navedene centre rada, naselja s više od 70% nepoljoprivrednog stanovništva, okupljena i oko ostalih, manjih centara rada. Primjetni su izduženi, kontinuirani pojasi takvih naselja duž cijelih trasa željezničkih pruga, a intenzitet prestrukturiranja ovisi o udaljenosti od centra rada i željezničke pruge. Za razliku od

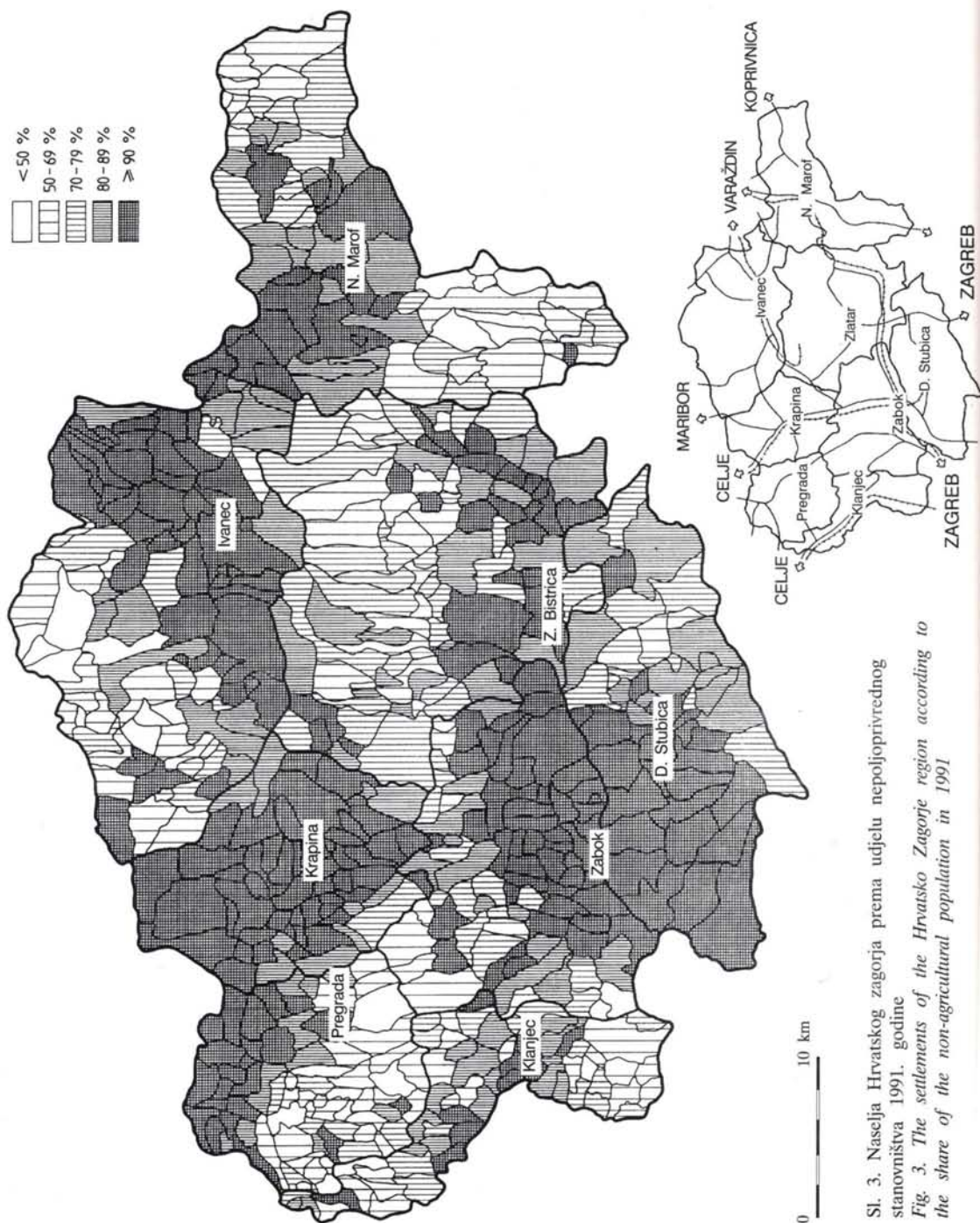

Sl. 1. Udio naselja s različitim udjelom poljoprivrednog stanovništva po općinama Hrvatskog zagorja 1961. i 1991. godine
 Fig. 1. The share of settlements according to the percentage of the agricultural population in the communes of the Hrvatsko Zagorje region in 1961 and 1991

Sl. 2. Naselja Hrvatskog zagorja prema udjelu nepoljoprivrednog stanovništva 1961. godine
 Fig. 2. The settlements of the Hrvatsko Zagorje region according to the share of the non-agricultural population in 1961

Sl. 3. Naseља Hrvatskog zagorja prema udjelu nepoljoprivrednog stanovništva 1991. godine
 Fig. 3. The settlements of the Hrvatsko Zagorje region according to the share of the non-agricultural population in 1991

pruga, utjecaj cestovnih prometnica ne primjećuje se u tolikoj mjeri. To ponajviše dolazi do izražaja u općini Novi Marof, čijim središnjim dijelom, u smjeru sjever - jug prolazi magistralna cesta Varaždin - Zagreb koja nije jače utjecala na prestrukturiranje stanovništva, što se vidi po visokom udjelu poljoprivrednog stanovništva u naseljima uz tu cestu. Dodatni je razlog tome i činjenica što u tom dijelu novomarske općine ne postoji jači centar rada.

2. Promjene u strukturi domaćinstava, agrarnoj strukturi i agrarnom iskorištavanju

Domaćinstva se prema izvoru prihoda mogu razvrstati na poljoprivredna, mješovita i nepoljoprivredna. CRKVENČIĆ i MALIĆ (1988.), s obzirom na angažiranje aktivne (od 15 do 60 godina) muške i ženske radne snage za obrađivanje vlastitog poljoprivrednog posjeda ili na osnovi radnog odnosa izvan vlastitog gospodarstva, razlikuju 6 podtipova tih domaćinstava: čista poljoprivredna, samska poljoprivredna, staračka poljoprivredna, mješovita muška, mješovita ženska i nepoljoprivredna domaćinstva (1988: 139, 140). Pod promjenama u strukturi domaćinstava podrazumijevaju se promjene udjela pojedinih tipova domaćinstava u ukupnom broju domaćinstava nekog naselja. Konkretno, u procesu deagrarizacije i urbanizacije to znači smanjivanje udjela poljoprivrednih, a povećanje najprije mješovitih, a zatim i nepoljoprivrednih domaćinstava.

Godine 1961. više od polovice svih domaćinstava Hrvatskog zagorja bila su mješovita (52,3%), više od trećine (36,1%) poljoprivredna, dok je nepoljoprivrednih domaćinstava bilo samo 11,6%. Zbog velikih društveno-gospodarskih promjena u posljednjih 30 godina, Hrvatsko je zagorje doživjelo potpunu preobrazbu strukture domaćinstava pa su nepoljoprivredna domaćinstva 1991. godine činila gotovo tri četvrtine (72,3%) svih domaćinstava, dok

je poljoprivrednih bilo samo 8,5%, a mješovitih 17,6% (tab. 4).

Analiza po općinama, poput svih drugih pokazatelja, pokazuje diferenciran razvoj unutar Hrvatskog zagorja (sl. 4). Udio poljoprivrednih domaćinstava relativno se najviše smanjio u onim općinama koje su 1961. godine imale najvići udio istih (Pregrada, Klanjec, Novi Marof, Ivanec). No, istodobno to su općine s najmanjim smanjenjem udjela mješovitih i najmanjim povećanjem udjela nepoljoprivrednih domaćinstava, što znači da se jedan dio domaćinstava nije potpuno prestrukturirao iz poljoprivrednih u nepoljoprivredno, nego je prestrukturiranje bilo djelomično, iz poljoprivrednih u mješovita. Intezitet je socijalnog prestrukturiranja, dakle, u tim općinama bio slabiji negoli u ostalima, izuzevši Zlatar-Bisticu. Stoga te općine još uvijek imaju veći udio poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava. S druge strane, općine Donja Stubica, Krapina, Zabok i Zlatar-Bistrica već su 1961. godine, zahvaljujući ranijem i jačem razvoju nepoljoprivrednih djelatnosti u njima, imale manji udio poljoprivrednih domaćinstava, ispod 30%, pa je njegovo smanjenje bilo manje negoli u ostalim općinama, ali je prestrukturiranje, s izuzetkom općine Zlatar-Bistrica, bilo intenzivnije i potpunije jer se i velik dio mješovitih domaćinstava prestrukturirao u nepoljoprivredna. Krapinska općina to može zahvaliti značenju općinskog centra Krapine kao najvećeg zagorskog centra rada i, što nije beznačajno, relativno maloj površini svoje općine. Općine Zabok i Donja Stubica, osim što imaju nekoliko centara rada, vrlo su dobro prometno povezane sa Zagrebom i djelomično uključene u šire metropolitansko područje grada (VRESK, 1978.), što je znatno utjecalo na socijalno prestrukturiranje stanovništva tih općina, a samim time i na promjenu strukture domaćinstava.

Važan pokazatelj promjena strukture domaćinstava jest broj i udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva. On je proporcionalan stupnju socioekonomske

Tab. 4. Domaćinstva prema izvoru prihoda po općinama Hrvatskog zagorja 1961. i 1991. godine
Tab. 4. Households according to the source of income in communes of Hrvatsko Zagorje region in 1961 and 1991

Općina	ukupno	Domaćinstva prema izvoru prihoda 1991.							
		poljo-privr.	%	mje-šovito	%	nepo-ljopr.	%		
Donja Stubica	7824	2194	28,0	4719	60,3	911	11,6		
Ivanec	10593	4373	41,3	5194	49,0	1026	9,7		
Klanjec	3544	1928	54,4	1326	37,4	290	8,2		
Krapina	5756	1309	22,7	3042	52,8	1405	24,4		
Novi Marof	7489	3613	48,2	3340	44,6	536	7,2		
Pregrada	5306	2664	50,2	2056	38,7	586	11,0		
Zabok	8469	2291	27,0	4988	58,9	1190	14,0		
Zlatar-Bistrica	9363	2673	28,5	5876	62,7	814	8,7		
Ukupno HZ	58344	21045	36,1	30541	52,3	6758	11,6		

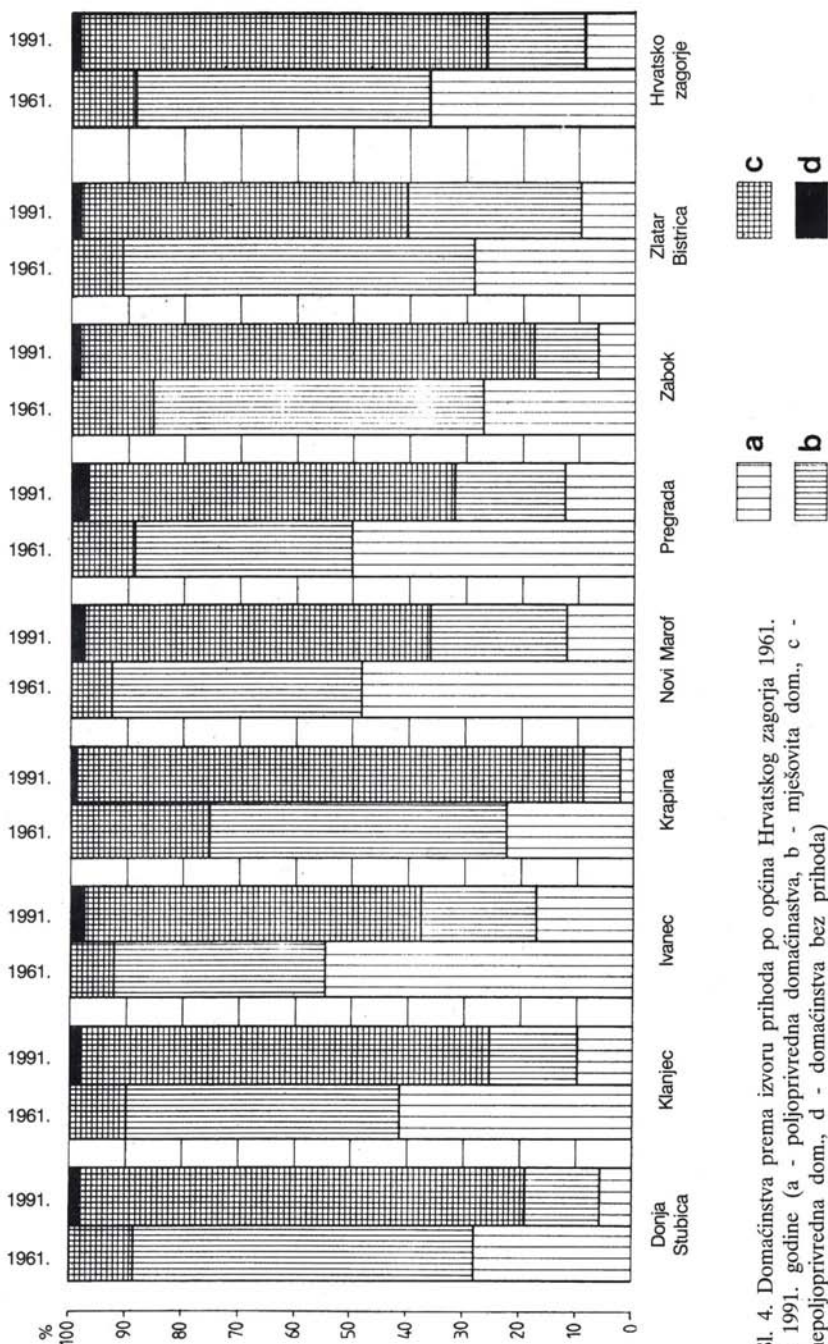
Općina	ukupno	Domaćinstva prema izvoru prihoda 1991.							
		poljo-privr.	%	mje-šovito	%	nepo-ljopr.	%	bez pr.	%
Donja Stubica	9337	511	5,5	1234	13,2	7402	79,3	190	2,0
Ivanec	12271	1199	9,8	1960	16,0	8931	72,8	181	1,5
Klanjec	3481	591	17,0	716	20,6	2096	60,2	78	2,2
Krapina	7624	176	2,3	515	6,7	6869	90,1	64	0,8
Novi Marof	8487	1038	12,2	2069	24,4	5192	61,2	188	2,2
Pregrada	5022	628	12,5	985	19,6	3269	65,1	140	2,8
Zabok	10771	601	5,6	1238	11,5	8815	81,8	117	1,1
Zlatar-Bistrica	9701	942	9,7	2990	30,8	5639	58,1	130	1,3
Ukupno HZ	66694	5686	8,5	11707	17,6	48213	72,3	1088	1,6

Izvor: Popis stanovništva 1961.: Poljoprivredno stanovništvo, knjiga 15, SZS, Beograd, 1966.
Popis stanovništva 1991.: Poljoprivredno stanovništvo, prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886, DZS, Zagreb, 1994.

preobrazbe, tj. stupnju urbanizacije pojedinih naselja. Što je naselje urbaniziranije, veći je u njemu udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva. No, sam po sebi taj udio ipak nije odlučujući pokazatelj preobrazbe naselja jer do njegova povećavanja ne dolazi odmah, na početku deagrarizacije, već je za to potreban određen vremenski odmak, dok se domaćinstva u novim uvjetima ne stabiliziraju. To znači da udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva može biti malen čak i u nekim naseljima koja su prema drugim pokazateljima doživjela visok stupanj preobrazbe. No, s vremenom, i taj udio počinje rasti, paralelno s porastom broja nepoljoprivrednih domaćinstava zbog

potpunog prestanka obrađivanja svoga posjeda ili imigracije nepoljoprivrednog stanovništva. Jedan od najvažnijih razloga porasta broja domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva je kupoprodaja zemlje kao posljedica socijalnog diferenciranja poljoprivrednog stanovništva zapošljavanjem u neagrarnim djelatnostima. No, treba reći da udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva može biti nešto veći i u naseljima sa slabijim stupnjem socioekonomske preobrazbe, što je često posljedica povećanja broja starijih domaćinstava. S obzirom na određeni vremenski odmak, koji je potreban da bi se deagrarizacija i socijalno prestrukturiranje odrazili na povećanom

Sl. 4. Domaćinstva prema izvoru prihoda po općina Hrvatskog zagorja 1961. i 1991. godine (a - poljoprivredna domaćinstva, b - mješovita dom., c - nepoljoprivredna dom., d - domaćinstva bez prihoda)
 Fig. 4. Households according to the source of income in the communes of the Hrvatsko Zagorje region in 1961 and 1991 (a - agricultural households, b - mixed households, c - non-agricultural house holds, d - households with no income)

Tab. 5. Domaćinstva bez poljoprivrednog gospodarstva po općinama Hrvatskog zagorja 1991. godine

Tab. 5. Households without agricultural land possession according to communes of Hrvatsko Zagorje region in 1991

Općina	Ukupan broj domaćinst.	Domaćin. bez polj. gospod.	% od ukup.
Donja Stubica	9337	2684	28,7
Ivanec	12271	3142	25,6
Klanjec	3481	905	26,0
Krapina	7624	3033	39,8
Novi Marof	8487	2058	24,2
Pregrada	5022	1172	23,3
Zabok	10771	3332	30,9
Zlatar-Bistrica	9701	2305	23,8
Hrvatsko zagorje	66694	18631	27,9

Izvor: Popis stanovništva 1991.: neobjavljeni podaci

udjelu domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, taj je udio izrazito visok samo u onim naseljima koja su najranije zahvaćena procesom deagrarizacije i urbanizacije, bilo da sama predstavljaju žarišta tih procesa, bilo da se nalaze u njihovoj neposrednoj blizini.

U tablici 5 prikazan je udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva u ukupnom broju domaćinstava Hrvatskog zagorja i po općinama. U skladu s ranije rečenim, vidi se da je taj udio razmjerno nizak i iznosi 27,9%, bez obzira na već podmakli stupanj urbanizacije Hrvatskog zagorja. Dakle, svega nešto više od jedne četvrtine svih zagorskih domaćinstava ne posjeduje poljoprivredno gospodarstvo, a samo u općinama Krapina, Zabok i Donja Stubica udio je nešto viši. Taj podatak nije u skladu s onim o udjelu nepoljoprivrednih domaćinstava, no iz njega je očito da još uvijek velik broj nepoljoprivrednih domaćinstava posjeduje poljoprivredno gospodarstvo koje obrađuje u slobodno vrijeme. To su uglavnom posjedi do 3 hektara površine, dok veći posjedi pripadaju mješovitim i poljoprivrednim domaćinstvima.

Potvrda je tome i tablica 6 koja prikazuje domaćinstva prema ukupnoj vlastitoj površini zemljišta 1991. godine. Vidi se da ukupno 79% domaćinstava ima posjed do 3 hektara. Taj se postotak približno podudara s onim nepoljoprivrednih domaćinstava (72,3%), što govori u prilog prethodnoj tvrdnji. Iz tablice se također vidi da svega nešto više od 5% domaćinstava ima posjed veći od 5 hektara. Prevladavaju, dakle, manji posjedi, što je posljedica, prvo, gospodarskih prilika iz ranijih razdoblja i drugo, suvremenog procesa deagrarizacije i urbanizacije, pri čemu se od posjeda zadržavaju samo oni najnužniji (okućnica, vrt i sl.), o čemu svjedoči i podatak da čak 29,2% domaćinstava ima posjed površine od jednog hektara i manje.

Radi usporedbe, premda zbog različitih parametara (domaćinstva s poljoprivrednim gospodarstvom - poljoprivredno stanovništvo) usporedba nije potpuno adekvatna, 1961. godine samo 9,5% poljoprivrednog stanovništva živjelo je na posjedima manjim od jednog hektara, a 10,2% na većim od 5 hektara. Ukupno 79,1% poljoprivrednog stanovništva živjelo je te godine na posjedima površine od 1 do 5 hektara (tab. 7). Dakle, povećao se udio manjih, a smanjio udio većih posjeda.

Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva po naseljima Hrvatskog zagorja 1991. godine prikazan je na slici 5. Po višem se udjelu (30% i više) ističu centri rada, naselja u njihovoj okolini te uz glavne prometnice. Jedina izrazitija skupina naselja s udjelom većim od 50% nalazi se oko naselja Krapine. Iz tablice 8 se vidi da je takvih naselja najviše u krapinskoj općini (ukupno 32,2% naselja s udjelom višim od 30%), u općini Zabok ih je nešto više od 20%, u općinama Donja Stubica, Ivanec i Klanjec ispod 20%, a u Novom Marofu, Pregradi i Zlatar-Bistrici čak i manje od 10%. U svim općinama prevladavaju naselja s 10-19,9% domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, koja, samim time

Tab. 6. Domaćinstva prema ukupnoj vlastitoj površini zemljišta 1991. po općinama Hrvatskog zagorja
Tab. 6. Households according to their agricultural land area in communes of Hrvatskog Zagorje region in 1991

Općina	Ukupno domaćinst.	Domaćin. s polj. gospod.	% od ukup.	Veličina posjeda u hektarima										bez pos.	%
				do 1,00		1,01-3,00		3,01-5,00		5,01-10,00		> 10,00			
				%		%		%		%		%			
Donja Stubica	9337	6653	71,2	2147	32,3	3357	50,4	891	13,4	244	3,7	8	0,1	6	0,1
Ivanec	12271	9129	74,4	2842	31,1	4429	48,5	1393	15,2	433	4,7	26	0,3	6	0,1
Klanjec	3481	2576	74,0	514	19,9	1241	48,2	576	22,4	232	9,0	9	0,3	4	0,1
Krapina	7624	4591	60,2	1729	37,7	2147	46,8	495	10,8	182	4,0	29	0,6	9	0,2
Novi Marof	8487	6429	75,7	2099	32,6	2970	46,2	950	14,8	370	5,7	35	0,5	5	0,1
Pregrada	5022	3850	76,7	854	22,2	2039	53,0	736	19,1	213	5,5	6	0,2	2	0,0
Zabok	10771	7439	69,1	2318	31,2	3734	50,2	1104	14,8	265	3,6	9	0,1	9	0,1
Zlitar-Bistrica	9701	7396	76,2	1526	20,6	4024	54,4	1375	18,6	437	5,9	28	0,4	6	0,1
Hrvatsko zagorje	66694	48063	72,1	14029	29,2	23941	49,8	7520	15,6	2376	4,9	150	0,3	47	0,1

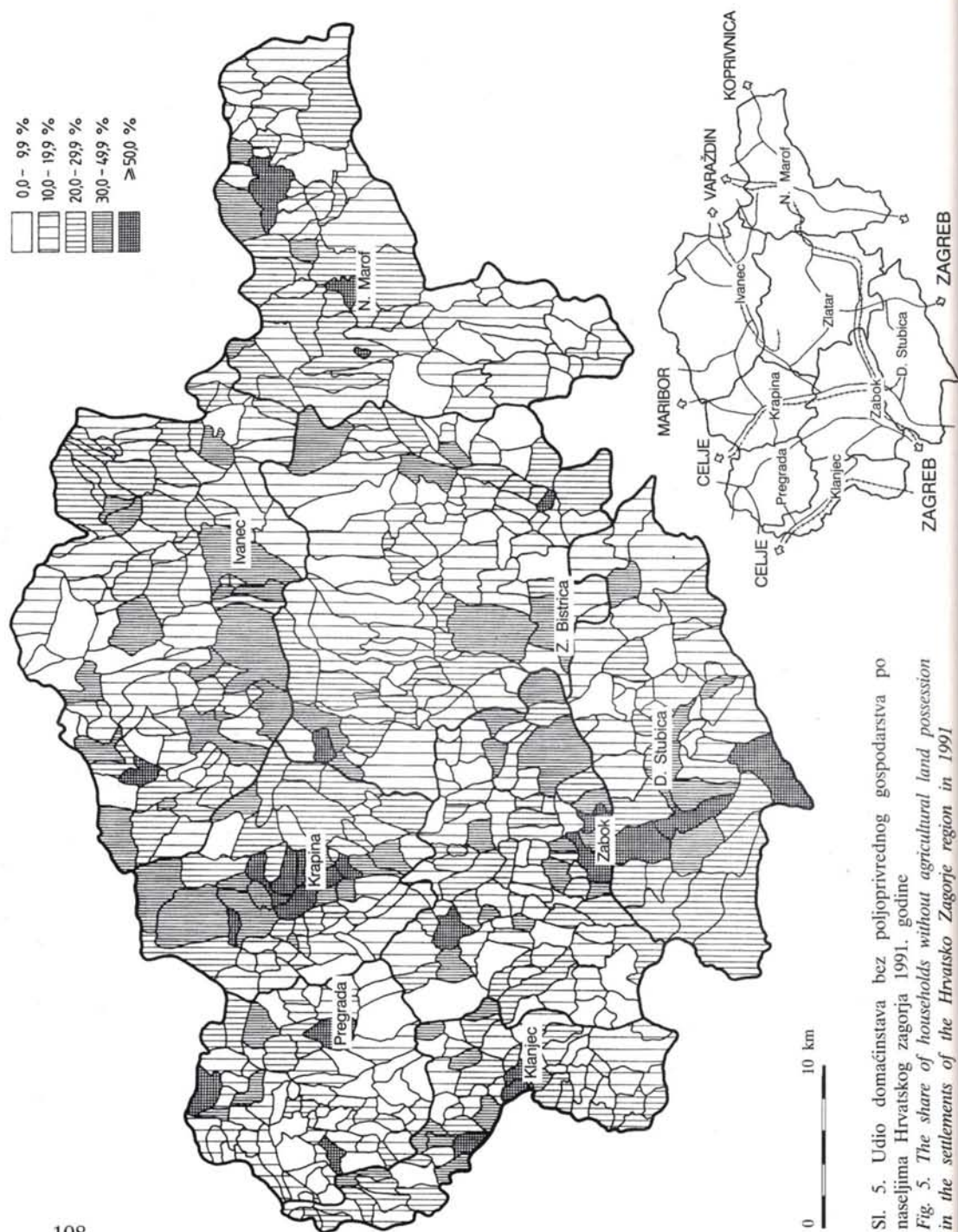
Izvor: Popis stanovništva 1991.: neobjavljeni podaci

Tab. 7. Poljoprivredno stanovništvo prema veličini zemljišnog posjeda 1961. po općinama Hrvatskog zagorja
Tab. 7. Agricultural population according to the agricultural land possession in communes of Hrvatskog Zagorje region in 1961

Općina	Ukupan br. stan.	Poljopr. stanovn.	% od ukup.	Veličina posjeda u hektarima										bez pos.	%
				do 1,00		1,01-3,00		3,01-5,00		5,01-10,00		> 10,00			
				%		%		%		%		%			
Donja Stubica	32990	15690	47,6	1665	10,6	9132	58,2	338	21,3	1292	8,2	95	0,6	168	1,1
Ivanec	49222	29944	60,8	3457	11,5	16930	56,5	6343	21,2	2795	9,3	147	0,5	272	0,9
Klanjec	14172	9321	65,8	612	6,6	5255	56,4	2377	25,5	979	10,5	33	0,3	65	0,7
Krapina	26239	11342	43,2	1415	12,5	6805	60,0	1978	17,4	892	7,9	96	0,8	156	1,4
Novi Marof	31994	20015	62,6	2155	10,8	10487	52,4	4463	22,3	2380	11,9	248	1,2	282	1,4
Pregrada	21859	13035	59,6	951	7,3	7978	61,2	2890	22,2	1027	7,9	75	0,6	114	0,9
Zabok	36531	17842	48,8	1383	7,7	10974	61,5	4010	22,5	1268	7,1	36	0,2	171	0,9
Zlitar-Bistrica	41259	20087	48,7	1411	7,0	10887	54,2	4846	24,1	2617	13,0	161	0,8	165	0,8
Hrvatsko zagorje	254266	137276	54,0	13049	9,5	78448	57,1	30245	22,0	13250	9,6	891	0,6	1393	1,0

Izvor: Popis stanovništva 1961.: Poljoprivredno stanovništvo, knjiga 15, SZS, Beograd, 1966.

Sl. 5. Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva po naseljima Hrvatskog zagorja 1991. godine
 Fig. 5. The share of households without agricultural land possession in the settlements of the Hrvatsko Zagorje region in 1991

Tab. 8. Naselja po općinama Hrvatskog zagorja prema udjelu domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva 1991. godine

Tab. 8. Settlements in communes of Hrvatsko Zagorje region according to the share of the households without agricultural land possession in 1991

Općina	Ukupno naselja	Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva (u %)									
		0-9,9		10,0-19,9		20,0-29,9		30,0-49,9		> 50,0	
		Br. nas.	% od ukup.	Br. nas.	% od ukup.	Br. nas.	% od ukup.	Br. nas.	% od ukup.	Br. nas.	% od ukup.
Donja Stubica	50	7	14,0	20	40,0	14	28,0	6	12,0	3	6,0
Ivanec	99	15	15,2	38	38,4	29	29,3	16	16,2	1	1,0
Klanjec	63	10	15,9	24	38,1	17	27,0	9	14,3	3	4,8
Krapina	62	6	9,7	20	32,3	16	25,8	12	19,4	8	12,9
Novi Marof	71	19	26,8	29	40,8	16	22,5	4	5,6	3	4,2
Pregrada	72	24	33,3	35	48,6	7	9,7	3	4,2	3	4,2
Zabok	82	14	17,1	30	36,6	21	25,6	13	15,9	4	4,9
Zlatar-Bistrica	92	20	21,7	45	48,9	18	19,6	7	7,6	2	2,2
Hrvatsko zagorje	591	115	19,5	241	40,8	138	23,4	70	11,8	27	4,6

Izvor: Popis stanovništva 1991.: neobjavljeni podaci

što prelaze granicu od 10% zadovoljavaju jedan od uvjeta za svrstavanje u kategoriju slabije ili srednje urbaniziranih (VRESK, 1982.-83.). Takva se naselja uglavnom ne nalaze u neposrednoj blizini centara rada, nego su malo udaljenija od njih, tako da neposredan utjecaj centara rada nije u tolikoj mjeri tu došao do izražaja kao u onim najbližima. Stoga je za njih karakterističan nešto viši udio poljoprivrednog stanovništva i mješovitih domaćinstava. Ipak, jačanje funkcije rada u centrima rada Hrvatskog zagorja te dnevne migracije u njih uvjetovale su socijalno prestrukturiranje stanovništva te preobrazbu i udaljenijih naselja.

Socijalno i prostorno prestrukturiranje stanovništva uzrokuje promjene "kulturnog pejzaža, demografske strukture i gospodarskih djelatnosti" (PEJNOVIĆ, 1978: 89). U agrarno prenaseljenim krajevima na taj se način smanjuje agrarna prenaseljenost, "ali istovremeno izaziva i niz neželjenih pojava" (VRESK, 1971-72:79). Negativne posljedice uglavnom proizlaze iz selektivnog karaktera emigracije, tj. odljeva mladog i zrelog stanovništva, što se odražava u stvaranju staračkih dobnih struktura, slabljenju i napuštanju poljo-

privrede, pa i odumiranju seoskih gospodarstava.

Prestrukturiranje agrarnog stanovništva imalo je kod nas specifičan karakter, jer se zapošljavanjem poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima, prije

Tab. 9. Poljoprivredne površine pod ugarima po općinama Hrvatskog zagorja 1991. godine (u ha)

Tab. 9. Fallow land in communes of Hrvatsko Zagorje region in 1991 (in hectares)

Općina	Ukupno oranice i vrtovi	Ugari	% od ukup.
Donja Stubica	6625	-	-
Ivanec	10229	252	2,5
Klanjec	3845	97	2,5
Krapina	3627	3	0,1
Novi Marof	8002	597	7,5
Pregrada	4653	40	0,9
Zabok	7794	57	0,7
Zlatar-Bistrica	10553	120	1,1
Hrvatsko zagorje	55328	1166	2,1

Izvor: Statistički ljetopis 1992., DZS, Zagreb, 1993.

Tab. 10. Kategorije iskorištavanja poljoprivrednih površina po općinama Hrvatskog zagorja 1963., 1971., 1981. i 1991. godine

Tab. 8. Agricultural land - use categories in communes of Hrvatsko Zagorje region in 1963, 1971, 1981 and 1991

Općina	Godina	Poljoprivredna površina u hektarima								
		Ukupno	Oranice i vrtovi	% od ukup.	Voćnjaci	% od ukup.	Vinogradi	% od ukup.	Livade i paš.	% od ukup.
Donja Stubica	1963.	13822	7745	56,0	679	4,9	988	7,1	4410	31,9
	1971.	13715	7774	56,7	677	4,9	968	7,1	4296	31,3
	1981.	13802	7353	53,3	655	4,8	972	7,0	4812	34,9
	1991.	13183	6625	50,3	646	4,9	820	6,2	5092	38,6
Ivanec	1963.	20000	11062	55,3	650	3,3	1014	5,1	7270	36,4
	1971.	19938	10867	54,5	1083	5,4	1149	5,8	6800	34,1
	1981.	19225	10601	55,1	1096	5,7	1177	6,1	6326	32,9
	1991.	19104	10229	53,5	1116	5,8	1156	6,1	6603	34,6
Klanjec	1963.	7866	4191	53,3	96	1,2	474	6,0	3105	39,5
	1971.	7917	4126	52,1	127	1,6	472	6,0	3192	40,3
	1981.	7784	4108	52,8	124	1,6	462	5,9	3090	39,7
	1991.	7731	3845	49,7	158	2,0	465	6,0	3263	42,2
Krapina	1963.	19081	10220	53,6	576	3,0	1058	5,5	7227	37,9
	1971.	18872	9900	52,5	723	3,8	1039	5,5	7208	38,2
	1981.	8472	4303	50,8	218	2,6	467	5,5	3484	41,1
	1991.	8090	3627	44,8	163	2,0	465	5,7	3835	47,4
Novi Marof	1963.	13960	8310	59,5	330	2,4	995	7,1	4325	31,0
	1971.	13806	8165	59,1	365	2,6	988	7,2	4287	31,1
	1981.	13902	8024	57,7	393	2,8	987	7,1	4497	32,3
	1991.	14152	8002	56,5	462	3,3	875	6,2	4813	34,0
Pregrada*	1963.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1971.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1981.	9477	4694	49,5	487	5,1	568	6,0	3728	39,3
	1991.	9447	4653	49,3	501	5,3	574	6,1	3719	39,4
Zabok	1963.	15812	8834	55,9	333	2,1	824	5,2	5823	36,8
	1971.	15565	8792	56,5	350	2,2	828	5,3	5591	35,9
	1981.	15254	8085	53,0	536	3,5	898	5,9	5735	37,6
	1991.	15214	7794	51,2	591	3,9	862	5,7	5967	39,2
Zlatar-Bistrica	1963.	18984	12126	63,9	495	2,6	1041	5,5	5321	28,0
	1971.	19096	11966	62,7	600	3,1	1009	5,3	5521	28,9
	1981.	18863	11956	63,4	634	3,4	1053	5,6	5220	27,7
	1991.	17961	10553	58,8	682	3,8	1025	5,7	5701	31,7
Hrvatsko zagorje	1963.	109525	62488	57,1	3157	2,9	6394	5,8	37481	34,2
	1971.	108909	61590	56,6	3925	3,6	6453	5,9	36895	33,9
	1981.	106779	59124	55,4	4153	3,9	6584	6,2	36892	34,5
	1991.	104882	55328	52,8	4319	4,1	6242	6,0	38993	37,2

*Podaci za općinu Krapina 1963. i 1971. uključuju i podatke za općinu Pregrada
 Izvor: Statistički ljetopis 1992., DZS, Zagreb, 1993.; Statistički godišnjak SFRJ 1964., SZS, Beograd, 1964.; Statistički godišnjak SRH 1972., RZS, Zagreb, 1972.; Statistički godišnjak SRH 1982., RZS, Zagreb, 1982.

svoga u industriji, stvorila socijalna kategorija radnika-seljaka. To znači da su ti radnici, osim što su radili izvan poljoprivrede, još uvijek obrađivali svoj posjed. Na taj su način nastala mješovita domaćinstva i zadržala se tradicionalna polikulturalna ekonomija na sitnom posjedu, što je onemogućavalo stvaranje agrarnih viškova i komercijalizaciju poljoprivrede. Budući da su takvi, poluprestrukturirani seljaci i dalje obrađivali svoj posjed, nije bila u većoj mjeri raširena pojava potpunog napuštanja poljoprivrede i stvaranja socijalnog ugara.² U najnovije se vrijeme, međutim, stanovništvo sve više potpuno socijalno prestrukturira i smanjuje se ne samo udio poljoprivrednih nego i mješovitih domaćinstava. Dolazi do promjena u iskorištavanju zemlje jer slabi interes za njezinu obradu pa je sve raširenije ozelenjavanje oraničnih površina, dok ugar još uvijek ne predstavlja rašireniju pojavu (tab. 9).

U tablici 10 prikazane su kategorije iskorištavanja zemljišta po općinama Hrvatskog zagorja 1963., 1971., 1981. i 1991. godine. Godine 1963. u svim je općinama više od 50% poljoprivrednih površina bilo pod oranicama i vrtovima. Oko 1/3 od preostalih poljoprivrednih površina otpadalo je na livade i pašnjake, dok su voćnjaci i vinogradi bili najmanje zastupljeni.

Od šezdesetih se godina, razvojem industrijalizacije, intenzivira socijalno prestrukturiranje stanovništva, što uvjetuje i promjenjene udjele pojedinih kategorija iskorištavanja zemlje. Smanjuju se površine pod

oranicama i vrtovima, a povećavaju livadne i pašnjačke - dakle, dolazi do ozelenjavanja. Također, povećale su se voćnjačke površine, dok su se vinogradne površine tek u najnovije vrijeme smanjile. Međutim, jače smanjenje oraničnih i vrtovih površina javlja se tek u drugoj polovici razmatranog razdoblja, dakle nakon 1971., a pogotovo nakon 1981. godine. Otada je zabilježeno i znatnije povećanje livada i pašnjaka. Dakle, tek nakon 1971. godine u većoj mjeri dolazi do pojave ozelenjavanja oraničnih površina, što je povezano s potpunim napuštanjem poljoprivrede i stvaranjem nepoljoprivrednih domaćinstava te, zbog iseljavanja mlađeg stanovništva, starenjem poljoprivrednog stanovništva. Posebno je to znakovito za općinu Krapina, u kojoj livade i pašnjaci zauzimaju 1991. godine veću površinu od oranica i vrtova.

Stupanj promjena u agrarnoj strukturi i agrarnom iskorištavanju ovisi, dakle, o intenzitetu i trajanju procesa socijalnog prestrukturiranja. U onim krajevima u kojima je ranije došlo do socijalnog prestrukturiranja stanovništva i gdje je ono bilo potpunije, očitiji su i njegovi učinci u agraru. Oni se prvenstveno očituju u ozelenjavanju oraničnih površina, tj. smanjenju zasijanih površina i povećanju livada i pašnjaka. Pojava socijalnog ugara istodobno je tek sporadična - nema veliko značenje.

Zaključak

Analizom nekih osnovnih pokazatelja deagrarizacije pokušali smo prikazati temeljitu društveno-gospodarsku transformaciju Hrvatskog zagorja iz agrarne u deagrariziranu pokarajinu. Tradicionalno Hrvatsko zagorje, određeno dominacijom poljoprivrede i seoskih naselja, u tom smislu više ne postoji. Pod utjecajem suvremenih procesa, poput industrijalizacije, deagrarizacije i urbanizacije, osobito u posljednja tri desetljeća, promijenila se socijalna struktura zagorskog stanovništva. Nekada dominantna poljoprivreda izgubila je svoje vodeće

² Socijalni ugar javlja se u procesu socijalnog diferenciranja stanovništva, a označava one agrarne površine koje su napuštene zbog tog procesa (RUPPERT, 1958.). Nakon socijalnog diferenciranja, zemljište pod ugarom najčešće mijenja vlasnika. Takvim kupoprodajama zemljište dolazi u posjed onih grupa koje su se odlučile za agrarnu djelatnost, čime se okrupnjavaju posjedi i poboljšava agrarna struktura (VRESK, 1971.-72.). Međutim, kod nas taj proces okrupnjavanja još uvijek nije došao do jačeg izražaja.

značenje u gospodarstvu ovoga prostora, što se očituje u velikom smanjenju broja poljoprivrednog stanovništva, izrazitoj dominaciji nepoljoprivrednih domaćinstava, promjenama u agrarnoj strukturi i agrarnom

iskorištavanju. Na taj se način Hrvatsko zagorje preobrazilo u deagrariziran i urbaniziran prostor čiji je daljnji gospodarski razvitak određen diferenciranim razvojem pojedinih njegovih dijelova.

LITERATURA

- Crkvenčić, I., Malić, A. (1988.): Agrarna geografija. Školska knjiga, Zagreb
- Pejnović, D. (1978.): Socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva Like kao pokazatelj deagrarizacije. Geografski glasnik 40, Zagreb
- Puljiz, V. (1977.): Eksodus poljoprivrednika. Biblioteka Sociologije sela, Zagreb
- Puljiz, V. (1983.): Novi trendovi deagrarizacije u SR Hrvatskoj. Sociologija sela 79-81, Zagreb
- Ruppert, K. (1958.): Zur Definition des Begriffes "Sozialbrache". Erdkunde, Band XII, Heft 3, Bonn
- Vresk, M. (1971.-72.): Socijalni ugar i drugi oblici napuštanja agrarne aktivnosti kao posljedica emigracije i socijalnog diferenciranja stanovništva. Geografski glasnik 33-34, Zagreb
- Vresk, M. (1976.): Prigorje Kalnika - razvoj stanovništva u uvjetima "agrarne gladi" i deagrarizacije. Posebni otisak iz Radova Instituta za geografiju br. 13, Zagreb
- Vresk, M. (1978.): Gradska regija Zagreb. Geografski glasnik 40, Zagreb
- Vresk, M. (1982.-83.): Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981. godine. Radovi GO 17-18, Zagreb
- Wertheimer-Baletić, A. (1982.): Demografija - Stanovništvo i ekonomski razvitak. Informator, Zagreb
- Žuljić, S. (1969.): Deagrarizacije Zagrebačke regije. Zbornik Pravnog fakulteta, god. XIX, br. 30-34, Zagreb

Summary

THE DYNAMIC AND SPATIAL DIFFERENTIATION OF DEAGRARIZATION OF HRVATSKO ZAGORJE REGION

by
DRAŽEN NJEGAČ

The paper is dealing with basic parameters of deagrarization in Hrvatsko Zagorje region in north-western Croatia. Those parameters involved are: the diminishing of the share of agricultural population, changes in the household structure, agrarian structure and in agricultural land-use. The paper is presenting the complete socio-economic transformation of the Hrvatsko Zagorje region from formerly agricultural to deagrarized and urbanized region as it is today.

In the first part of the paper, the change in the size and share of the agricultural population in the 1961-1991 period is analysed. A significant decrease of the share of the agricultural population is evident. In 1961, in Hrvatsko Zagorje region 54 % of population was agricultural, but 30 years later only 13,6 % is working in agriculture. The diminishing is evident in all of the communes, but especially in those more industrialized. The total change rate of the number of agricultural population in the research period is -77,8 %, and the average annual rate is -4,3 %. On average, annually it means about 3560 less people in agriculture. The main reasons are: 1) emigration of agricultural population, and 2) social transformation under the influence of industrialization. In less developed communes the first reason was dominant, and in other the second. The share of the agricultural population is one of the parameters of the degree of the urbanization of a settlement. In 1991, 76,8 % of all settlements in the region had less than 30 % of agricultural population,

while in 1961 there were only 14 % of such settlements. Most of such settlements are in the Krapina commune. Those settlements are situated near the commune centre or centres of employment and along the main roads and railroads.

In the second part of the article the changes in household structure, agrarian structure and agricultural land use have been analysed. In 1961 more than half (52,3 %) of all the households in Hrvatsko Zagorje region were mixed, more than one-third (36,1 %) agricultural, while only about one-ninth (11,6 %) were non-agricultural households. Because of the socio-economic changes in the next 30 years the shares changed significantly: in 1991 there was 72,3 % of non-agricultural households, 17,6 % mixed, and only 8,5 % of agricultural households in the region. The most complete transformation is to be seen in the communes Krapina, Zabok and Donja Stubica. The share of households without land possession is relatively low, only 27,9 %. That means that a larger number of non-agricultural household still possesses land, however those land properties are mainly under 3 hectares in size. The data show that as much as 79 % of all the households in the region have land properties up to 3 hectares, and 29,2 % up to 1 hectare. Larger properties mainly belong to mixed and agricultural households. In 1963 in all the communes of Hrvatsko Zagorje region more than 50 % of agricultural land was arable land (ploughland) and gardens, and about one-third were meadows and pastures.

However, from the 70's and especially 80's, the shares of the categories of agricultural land use are changing. Since then the arable land is turning green, due to the abandoning of agriculture. In this process fallow land is negligible.

To summarise, it can be said that under the influence of modern processes (industrialization, urbanization) once traditional agricultural and rural Hrvatsko Zagorje region gradually changed to a deagrarized and urban countryside.